

de Kranepoel een stukje Kempen in Vlaanderen

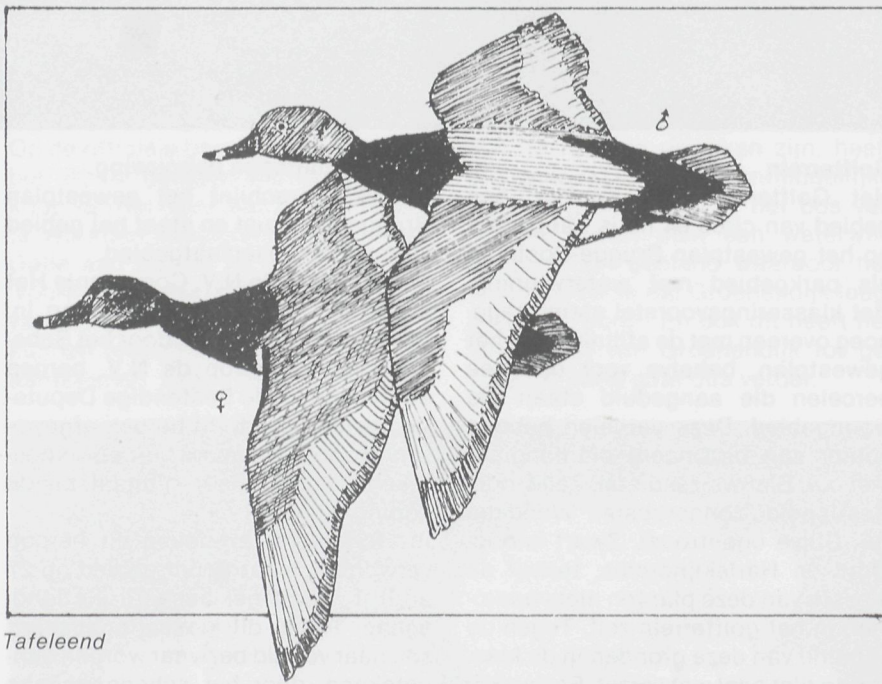
Een historische terugblik

Rond 1300 liep in Vlaanderen stilaan een langdurige ontginningsbeweging ten einde. In die tijd was een groot deel van de overblijvende woeste gronden terug te vinden op de zeer arme zandgronden. Hierop hadden zich in de voorgaande eeuwen uitgestrekte heidevelden ontwikkeld. Het grootste complex woeste gronden in het graafschap Vlaanderen was het Bulskampveld, dat ten zuidoosten van Brugge tot in het grensgebied van Aalter en Bellem duizenden hectaren omvatte. Dit half-natuurlijk landschap was samengesteld uit een mozaïek van uitgestrekte bossen en heidevelden, talrijke vijvers, en hier en daar kleine vlekjes landbouwgrond. Vooral kenmerkend voor het Bulskampveld waren de vele vijvers. Op het einde van de middeleeuwen waren er ruim 100, ontstaan door turfwinning, het delven van veldsteen of het afdammen van ondiepe beekvalleities. De op die manier ontstane vijvers werden naderhand vaak ingericht om als visteeltvijver gebruikt te worden. Het landbouwareaal zou in de volgende eeuwen geleidelijk uitbreiding nemen door ontginningen aan de rand van de heidevelden en door uitnemingen van kernen landbouwgrond midden de heide.

Het was pas tegen het einde van de achttiende eeuw dat de ontginningsbeweging, onder invloed van een toenemende demografische druk, opnieuw in een versnellingsfase terecht kwam. De laatste uitgestrekte heidegebieden van Vlaanderen werden over grote oppervlakten, vooral de droogste en armste, bebost. Dit zag men op lange termijn als een tussenschakel om de heide om te zetten in landbouwland. De systematische aanpak van de ontginningen verklaart van-

daag de aanwezigheid in dergelijke gebieden van lange rechtlijnige dreven, vaak beplant met beuk. Bestaande bossen en hakhout daartegen werden gekapt en maakten plaats voor weiland en akkers. De moerassige gebieden werden in de mate van het mogelijke ontwaterd en omgevormd tot weiland.

zien we op deze kaart een tweedelige vijver op grondgebied Lotenhulle, ruim één kilometer ten zuiden van de huidige Kranepoel (verder bronnenonderzoek lijkt hier nodig). J.L. van Caneghem kocht in 1808 het domein van het kasteel van Bellem. Het domein van 145 hectaren omvatte onder andere nog 76 hectaren onont-

Tafeleend

Wanneer deze ontginningsgolf rond 1850 grotendeels ten einde liep bleven tussen Brugge en Gent enkel nog enige versnipperde stukjes heide over. De grondbezitters dreven hun inspanningen zelfs zo ver door, dat rond 1900 de Kranepoel te Aalter de allerlaatste overgebleven vijver uit het voormalige Bulskampveld was! De Kranepoel dankt zijn voortbestaan aan de activiteiten van J.L. van Caneghem, een rijk Gents industrieel. De poel komt niet voor op de kaart van Ferraris (rond 1780). Wel

gonnen heide en vijvers. Reeds in 1809 vroeg hij vrijstelling van grondbelasting voor een stuk heide van 57 hectaren, genaamd 'Craenenpoelvijver', dat hij in cultuur wenste te brengen. Waarschijnlijk was de Kranepoel op dit moment niet meer dan een vochtige depressie met een Dopheide-vegetatie, die 's zomers grotendeels uitdroogde. Allicht heeft de Kranepoel zijn huidige vorm en uitzicht in die jaren gekregen door het aanleggen van een laag dijkje rond de poel en de bouw van een regelbaar

afwateringssysteem. De poel heeft een zandige bodem en is gemiddeld niet veel dieper dan één meter. Van Caneghem wist blijkbaar van aanpakken, want in 1812 was de vijver reeds in gebruik als visteeltvijver. Hij bestond toen uit twee delen, die samen 23 hectaren besloegen, hetgeen vrijwel gelijk is aan de huidige oppervlakte (22 hectaren). Rond de vijver werd bebossing doorgevoerd en werden rechtlijnige ontginningsdrenen met beuk aangeplant.

Tientallen jaren lang kon zich een vegetatie ontwikkelen en in stand houden, aangepast aan het voedselarme en zure milieu. Een beschrijving van de flora van de Kranepoel en zijn onmiddellijke omgeving kort voor de eerste wereldoorlog omvat een hele reeks opvallende soorten, zoals Drijvende Waterweegbare, Oeverkruid, Waterlobelia, Klein wintergroen, Ronde zonnedauw, Moerashertshooi, Gagel, Trekrus en Heidekartelblad. Dit roept beelden op van de vegetaties die we vandaag nog aantreffen in de vennen en vochtige depressies in

de Kempen. Inderdaad, de streek behoort tot hetgeen men aanduidt als het Kempens gedeelte van Vlaanderen.

In de loop van de twintigste eeuw is het Kempens karakter van de vegetatie door beïnvloeding van buitenaf en door wijzigingen van het inwendig beheer sterk aangetast. Daardoor verdween bijvoorbeeld reeds vrij vroeg de Waterlobelia, een plant die er ooit bij duizenden groeide. Het aangevoerde water werd gaandeweg voedselrijker door het toenemend gebruik van kunstmeststoffen op de omgevende weiden en akkers. Van de vijftiger jaren af voegde zich bij de geleidelijke ecologische wijziging van de poel de meer opvallende landschappelijke degradatie van de omgevende bossen. De bossen op grondgebied Aalter werden grotendeels verkaveld. Dwars doorheen de poel legden de twee eigenaars een dam aan om hun eigendommen te scheiden. Dit werd fel aangevochten en lokte een actie uit tot klassering van de Kranepoel. De klassering, in

1957, werd naderhand in de loop der zestiger jaren echter grotendeels door nieuwe K.B.'s ontkracht.

Ondertussen ging het aloude beheer van de poel als visteeltvijver verloren. Vroeger werd in de vijver geregeld vis uitgezet. Na verloop van enkele jaren legde men de vijver droog om de vis te oogsten. In de voorgaande eeuwen was dat vooral Karper. Terwijl de vijver droog lag verwijderde men de overtollige vegetatie. Daarna werd de bodem vaak geploegd en ingezaaid met graan. Pas daarna liet men de vijver weer volstromen en zette de kweker opnieuw jonge vis uit. De Kranepoel ontleende precies aan die regelmatig terugkerende menselijke ingrepen haar specifiek karakter. In de loop der voorgaande tientallen jaren was een half-natuurlijk biotoop ontstaan met plantensoorten die aangepast waren aan de cyclisch terugkerende menselijke handelingen. Precies het opgeven van dit beheer als visvijver leidde tot verstoring en floristische verarming van dit voor Vlaanderen uniek natuurgebied.

Flora en vegetatie

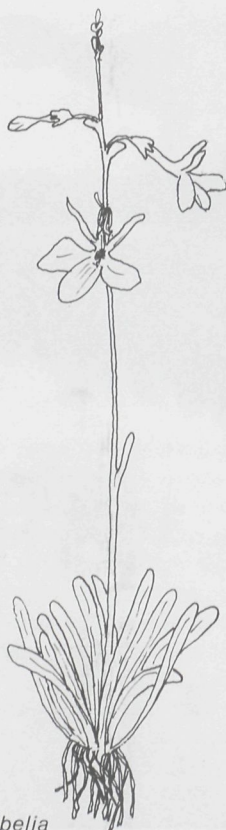
Een beschrijving van de huidige vegetatie toont aan dat zich ondanks alles tot vandaag nog meerdere typische planten van voedselarme milieus hebben kunnen handhaven. In de omgeving van de poel treffen we in wegbermen en langs bosranden interessante soorten aan, zoals Struikheide, Dopheide, Liggend hertshooi, Fraai hertshooi, Koningsvaren, Vleugeltjesbloem en Pilzegge. De beuken-dreef die omheen de vijver loopt heeft een arme onderbegroeiing. Gaspeldoorn, Sporkehout, Wilde kamperfoelie, Zwarte els, wilgen en berken komen voor in de houtige onderlaag. Op de bodem vinden we niet veel meer dan mossen (waaronder het fraaie Kussentjesmos) en Pijpestrootje. Ook de vochtige grachtwandjes hebben een rijke mossenflora.

De Kranepoel zelf wordt doorsneden door een dijk, die 's winters onder water staat. Het Riet dat men er vroeger veel aantof is heden verdwenen, mede door het illegaal gebruik van herbiciden. Ook de Mattenbies is sterk achteruit gegaan. Aan beide uiteinden van de dijk groeien een aantal planten die duidelijk op eutrofiëring wijzen: Moerasvergeet-mijnietje, Wolfspoot, Waternavel, Driedelig tandzaad.

De meest interessante vegetaties op de dijk bestaan uit een aantal kleine plantjes, waaronder enkele zeer zeldzame, die samen een erg korte vegetatie vormen. Steeleatine is in Vlaanderen, volgens de atlas van de Belgische flora, behalve in de Kranepoel enkel nog te vinden in de omgeving van Hasselt. De Drijvende Waterweegbree is, behalve in de Kempen, vrijwel totaal uit ons land verdwenen. De zeldzame Ondergedoken moerascherm werd pas onlangs — vrij talrijk — teruggevonden. Het Moerashertshooi is sedert het topjaar 1976, toen we honderden bloeiende plantjes aantreffen, gereduceerd tot een kritiek punt. Verder zijn vermeldenswaard: Moerasrus, Haarfijn fonteinkruid, Pilvaren, Naaldwaterbies. Voor deze vegetaties is het absoluut noodzakelijk dat het waterpeil in de zomer tijdig daalt, opdat alle soorten tot vruchtvorming zouden kunnen komen. Dit is sedert 1976 (een lange en

warme zomer) onvoldoende gebeurd en vormt aldus een bedreiging voor meerdere soorten. Deze 's zomers droog komende vegetaties bevatten een aantal soorten van het verbond van Ongelijkbladig fonteinkruid, Potamion graminei en van de Oeverkruid-klasse, Littorelletea. De overvloedige aanwezigheid in deze vegetaties van Pilvaren, Moerasrus en Naaldwaterbies wijst op een zich doorzettende eutrofiëring van het gebied. De aanwezigheid van grote groepen meeuwen op de dijk (bij lage waterstand, vooral in de late zomer en herfst) draagt door de bijhorende bemesting bij tot dit eutrofiëringsproces.

De open waterspiegel van de vijver vormt voor slechts weinig soorten een geschikte groeiplaats: Witte waterlelie en Veenwortel bedekken grote delen van het oppervlak. Onder water treft men, vooral ten noorden van de dijk, veel Teer vederkruid aan, een soort die buiten de Ardennen niet veel voorkomt in ons land. Plaatselijk zijn concentraties Bronmos, een onder water groeiende soort, aanwezig.

Waterlobelia

De rietkraag, zeer belangrijk als rust- en broedgebied voor talrijke vogels, is sedert 1970 constant teruggedrongen. Slechts een beperkte en ijl groeiende gordel blijft vandaag over. Onder de oorzaken van die teruggang is het illegaal spuiten met herbiciden zeker niet de minst geringe. Plaatselijk treedt in de oeverzone verzuuring en verlanding op door het opdringen van Grote lisdodde en Bitterzoet. Sommige jaren, vooral bijvoorbeeld in 1976, ontwikkelt zich een mooie gordel Gele waterkers langsheen de oevers. Dit hangt allicht samen met een vroegtijdige lage waterstand, waardoor de vegetatie op de droogkomende oevers vroeger kan ontkiemen en snel hoog kan opschieten. In de zuidoostelijke hoek van de Kranepoel zorgt de binnenkomende beek voor vervuiling met een overdadige toevoer van fosfaat, nitraat en nitriet. Het Liesgras groeit er welig, en er is veel opslag van Zwarte els. Het is duidelijk dat dit vervuild beekwater op termijn nefast is voor het behoud van de eigenheid van de flora van de poel.

Fauna

De achteruitgang van de rietkraag heeft in de zeventiger jaren geleid tot het verdwijnen van broedvogels als Woudaapje, Waterral, Grote karekiet, Wintertaling en Zomertaling. Dit zijn precies soorten die vrijwel in gans België achteruitgaan. Tot de voorname soorten die nu nog broeden behoren Fuut, Meerkoet, IJsvogel en Kleine karekiet. In de zomer vormt de vijver een uitgelezen jachtgebied voor talrijke zwaluwen, en voor de af en toe in de omgeving broedende Boomvalk. 's Winters lokt de open waterspiegel honderden watervogels aan, vooral Wilde eend, Tafeleend en Meerkoet. Tijdens zachte winters blijft ook de Fuut ter plaatse. De meeste Belgische eenden werden er in de afgelopen jaren waargenomen. Op trek worden geregeld Zwarte stern en — in mindere mate — Aalscholver gezien, terwijl de Visarend bepaald een zeldzame verschijning is. Talrijke Blauwe reigers maken dankbaar gebruik van het ruime aanbod vis. In de veertiger jaren was hier zelfs een kleine kolonie Blauwe reigers aanwezig.

Het insectenleven in en rond de poel is zeer gevarieerd. In het water

komen talrijke waterkevers en waterwantsen voor, terwijl tijdens warm en zonnig weer meerdere soorten libellen in snelle vlucht boven het wateroppervlak jagen. Er is recent niet veel onderzoek gebeurd over het voorkomen van de verschillende insektensoorten. Dit ware nochtans gewenst, daar meerdere soorten goede indicatoren zijn om de waterkwaliteit (zuurtegraad en voedselrijkdom) te bepalen. De wijzigingen in de insektenfauna zouden ons een en ander kunnen leren over de evolutie van dit matig voedselrijk biotoop. Dit geldt evenzeer voor plantaardige organismen. Een recent onderzoek naar het fytoplankton toont aan dat de Kranepoel in zijn huidige vorm kan beschouwd worden als een matig eutroof biotoop.

Hoop voor de toekomst?

De Kranepoel is nu reeds jarenlang aan zijn lot overgelaten. De hernieuwde klassering als landschap eind 1978 biedt op zich geen voldoende garantie voor het optimaal behoud van de rijkdom van dit stukje Kempen in Vlaanderen. Indien een actief beheer uitblijft dreigen enkele juweeltjes van de Vlaamse flora, zoals Moerashertshooi, Drijvende waterweegbree en Ondergedoken moerasscherm binnen korte termijn verloren te gaan. Het biotoop dusdanig beheren dat het weer geschikt wordt voor bijvoorbeeld Waterlobelia behoort allicht niet meer tot de mogelijkheden. Toch kunnen we misschien de verdergaande voedselverrijking onder controle krijgen en de Kranepoel behouden als een matig voedsel-

rijke (mesotrofe) vijver. Om dit te bereiken zal men de handen uit de mouwen moeten steken. Dit door mensenhanden gecreëerd natuurgebied kan enkel door een identiek menselijk ingrijpen volgens de aloude onderhoudsmethodes zijn rijkdom bewaren en — wie weet — opnieuw verhogen.

Ivan Hoste
Museumstraat 93
9881 Aalter-Bellem

van het secretariaat

Réserves Naturelles

Zoals reeds eerder aangekondigd is de inhoud van het Franstalige contactblad 'Réserves Naturelles' totaal verschillend van het Nederlandstalige.

Leden die eveneens dit Franstalig nummer willen ontvangen, kunnen dit voor 1 jaar verkrijgen door storting van 200 fr. op rek. 068-0873970-27 van de R.N.O.B., Vautierstraat 31, 1040 Brussel.

In de eerste 3 nummers van dit jaar verschenen de volgende hoofdartikels

- nr. 1. Les espèces menacés
En cours de réalisation: la réserve naturelle des Abattis
Les galles
- nr. 2. Un site prestigieux à sauver: la vallée de la Holzwarche
Ormes en péril
- nr. 3. Zones humides et oiseaux d'eau
L'Europe et les oiseaux de proie
Les handicapés et les réserves naturelles
Les Odonates

Ledenbijeenkomst Antwerpen

Op 8 januari om 20 u. wordt voor de tweede maal te Antwerpen een leden-

bijeenkomst georganiseerd met dia-voordracht en met gelegenheid tot onderling contact en het stellen van vragen. Deze avond gaat door in de feestzaal van de stadschool, Quelinstraat 31 te Antwerpen.

Op deze bijeenkomst wordt ook de mogelijkheid geboden boeken aan te schaffen.

Ook in de Kempen zullen later één of meerdere dergelijke ledenbijeenkomsten georganiseerd worden. Meer nieuws hierover krijgt u in volgend „Natuurreservaten”.

Moeilijkheden om een passend geschenk te geven bij de komende feestdagen?

Een boek is altijd wel nuttig en te gebruiken. Misschien is 'Landschappen in Vlaanderen, vroeger en nu' wel wat u zoekt, of 'Ontdek de Duinen' of 'Ontdek het Mergelland', 'Plantenrijk', 'Groene Ambachten' of misschien wel 'Wilde Orchideeën' of 'Wilde planten'. Er is keuze genoeg in 'Onze Groene Winkel'.

Conservators en medewerkersdag

De jaarlijkse conservators en medewerkersdag zal dit jaar doorgaan op zaterdag 23 januari in het Antwerpse.

Hierop worden ideeën uitgewisseld rond het concrete beheer van natuurreservaten en terreinen en de werking van de vereniging.

Dit jaar zal de aandacht en het terreinbezoek speciaal gericht worden op de problematiek van natuurgebieden in het industriële en stedelijke landschap. Ook geïnteresseerden niet-conservators kunnen deelnemen en een uitnodiging aanvragen op het secretariaat van de vereniging t.a.v. Paul Durinck of Ben Faes.

Hernieuwing lidmaatschap 1982

Ingesloten vindt u een overschrijvingsformulier waarmee u uw lidmaatschapsbijdrage voor 1982 kan regelen. Gebruik bij voorkeur dit formulier, het bespaart ons heel wat narigheden en onjuistheden. Het lidgeld voor '82 bleef overigens ongewijzigd

Jeugdlid (tot 21 jaar)	200 fr.
Werkend lid	350 fr.
Steunend lid	700 fr.
Beschermend lid	1.000 fr.
Lid voor het leven	20.000 fr.

Damme 20 december
Ganzenexcursie o.l.v. Eckhart Kuyken
9 u. 30 Markt Damme (halve dag).